

SAMLAREN

T I D S K R I F T

F Ö R

S V E N S K L I T T E R A T U R H I S T O R I S K

F O R S K N I N G

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 40

1959

U P P S A L A 1 9 6 0

S V E N S K A L I T T E R A T U R S Ä L L S K A P E T

UPPSALA 1960

ALMQVIST & WIKSELS BOKTRYCKERI AB

60153021

och moderation och visat sig kunna leda till väsentliga iakttagelser i de analyserade verken. Många anmärkningar man vid läsningen frestas göra, synes antyda en och samma sak: uppgiften har inte endast varit stor — det kan ifrågasättas om den inte varit för stor. Materialet är så ofantligt, kraven på insikter i andra vetenskaper — filologi, teologi, religionshistoria, filosofi, folkloristik — så omfattande, att ämnet egentligen inte borde ha behandlats av en man utan av ett arbetslag. I betraktande av svårigheterna har Brøndsted skilt sig från värvet med heder, men i sak hade det varit rimligare om forskningen varit så organiserad, att problemet angripits av en grupp specialister i nära samverkan med varandra.

Leif Carlsson.

GUNNAR HANSSON: *Dikten och läsaren. Studier över diktupplevelsen.* Akad. avh. (Uppsala). Sthlm 1959.

I. A. Richards' pionjärundersökning av diktupplevelsen har med stor självständighet och intellektuell energi utvecklats vidare av svensken Gunnar Hansson i hans doktorsavhandling *Dikten och läsaren*. Boken är rik på stoff och synpunkter, och har dessutom i ovanlig grad förtjänsten att stimulera till en fortsatt diskussion. Både för litteraturvetenskapen och för litteraturpedagogiken skulle det vara av värde att en sådan diskussion kommer till stånd.

Bland alla tänkbara ståndpunkter till frågan om dikttolkningens riktighet har Gunnar Hansson valt den ena extremen, och principiellt deklarerat en oinskränkt tolerans (s. 26 ff.). När han likväl själv någon gång använder uttryck som riktig, skev, ohållbar etc., synes han därmed endast avse en viss läsart i relation till övriga läsarter i det presenterade materialet, och han vägrar att sätta någon egen tolkning som norm för undersökningen. Denna position är nog övervägd, och den försvaras mot angrepp av olika slag. Vissa fördelar är också uppenbara. Gunnar Hansson har en generösare inställning till sina försökspersoner än exempelvis Richards, och där denne bara ser nonsens kan han finna intressanta variationer. Men så hårt som principen drivits, tycker jag ändå inte — med all respekt för konsekvensen — att den är lycklig.

Det strider till att börja med mot vår vanliga språkkänsla att inte kalla vissa läsarter oriktiga eller felaktiga (ex. sådana som beror på brister i språkkunskaper eller bildning). Ifall ord som felaktig etc. anses motbjudande, kunde man ju tala om läsarter som uppenbart strider mot det allmänna språkbruket eller liknande. Det viktiga tycker jag är att sådana läsarter avskiljs som en särskild grupp (och jag tror det låter sig göra, fastän man naturligtvis stöter på knepiga gränsfall). Då behöver de litterärt intressanta fallen inte i diskussionen blandas med sådana som endast har låt oss säga pedagogiskt intresse. Därtill kommer att det för den som i likhet med Gunnar Hansson vill överbevisa förespråkarna för en normativ dikttolkning om variationens rätt, synes vara en dålig politik att i den allmänna toleransen inkludera även bottenkategorin.

Fel- och rättläsningar i elementär (dvs., tror jag, odisputabel) mening har också intresse för frågan om vad en »dikt» är. Kan inte en dikt partiellt definieras just som den språkliga innebörd, om vars riktighet ingen rimlig tvekan kan råda? Självfallet ligger mycket eller det mesta av diktens innehåll utanför denna definition, men den skulle ändå ge oss ett någonting att ta på, en »samma sak» för oss alla, som varken är bunden till diktens (skiftande) fysiska medium eller till (de ännu mer skiftande) läsarpupplevelserna. Gunnar Hansson närmar sig en sådan minimidefinition när han diskuterar olika innebörder av ordet dikt (s. 29, punkt 4), men han fordrar att *samtliga* läsare skall enas om innebörden och därmed reducerar han den för strängt; man behöver ju bara tänka sig att en obegåvad eller en till riket nyinflyttad person etc. hör till försöksgruppen. Om man däremot hänvisar till språket i stället för till läsarna, undviker man den slags komplikationer

(och jag ser inte varför man inte skulle få göra det på den nivå det här gäller, även om det kunde invändas att ett språk alltid är bundet till individer som förstår det).

Riktighetskriteriet torde för övrigt kunna användas med utbyte även på högre nivåer. Man kunde tänka sig att verkligt kvalificerade läsare först var för sig finge skriva ner sina tolkningar av en text. I en följande diskussion skulle de förmodligen enas på många punkter där de från början haft skilda uppfattningar, dvs. vissa läsarter skulle överges som oriktiga och andra godtas som riktiga. Nivån för en »riktig tolkning» skulle med andra ord flyttas ett längre eller kortare stycke ovanför det elementära planet. Man kunde då säga att tolkningen »ditupp» är objektiv, i överensstämmelse med E. Vivas' ord: »If judgments are corrigible, or rather in so far as they are, they are objective.»¹ Objektiviteten gäller givetvis endast så långt gruppen är representativ. Säkert kvarstår emellertid varianter som all information och diskussion till trots inte låter sig eliminera, och det bör man godta. Uppgiften är här inte att pressa samman tolkningarna, utan att söka komma åt deras förutsättningar hos olika läsare och läsarkategorier. Att på denna nivå hävda en normativ dikttolkning, är orimligt. Detta är emellertid en tolerans som inte bör sammanblandas med Gunnar Hanssons oinskränkta tolerans.

Om jag ifrågasätter hans principiella inställning, menar jag inte därmed att han borde ha ytterligare utvidgat den föreliggande avhandlingen. Hans undersökning är ändå mycket omfattande, och den behandlar ett betydligt större material än hos Richards. Gunnar Hansson har infört ännu flera faktorer än denne, eftersom han arbetat med olikartade försöksgrupper (litteratur- och psykologistudenter, folkhögskoleelever, gymnasister — genomgående av båda könen) och varierat försökssituationen (med eller utan expertkritik, med eller utan diskussion inom gruppen etc.). Hansson drar ur resultaten slutsatser om skillnaderna mellan olika bildningsnivåer och om inverkan på diktupplevelsen av litteraturkritik och andras meningar. Han anger också två rätt klart skilda typer av läsare, en mer analytiskt inställd, den andra mer »syntetiskt»; kvinnorna hör övervägande till den senare gruppen. Om resultatens säkerhet uttalar han sig mycket försiktigt, och han undviker att kalla sina undersökningar »experiment»; de har blott explorativ karaktär. Här bör ju representanter för den experimentella psykologin eller socialpsykologin uttala sig, men även om de skulle vilja ytterligare betona avståndet från sin vetenskaps teknik, dvs. ännu mer understryka osäkerheten i Gunnar Hanssons slutsatser, synes det mig självklart att han med sin undersökning sådan den är utförd verkligen har *visat oss något*.

Jag menar detta, fastän jag på en viktig punkt vill kritisera författarens metod, eller rättare sagt skärpa de reservationer han själv anför. — Hur skall man översätta försökspersonernas vittnesbörd om sina diktupplevelser till en likformig och någorlunda exakt terminologi? Även om deltagarna har varit lojala (och det förefaller de ha varit), har de inte förmått uttrycka sig annat än mycket oprecist. Som det heter i avhandlingen (s. 72): »Många av de estetiskt mest relevanta motiveringarna förblir säkert omedvetna för oss och kan inte fångas i språkets diskursiva apparat.» Gunnar Hansson är sålunda klar över den principiella svårigheten (som alltid i denna mycket reflekterade bok), men han tycks inte riktigt ha sett hur osäkra hans egna karakteristiker eller summeringar kan bli. Två exempel, båda från Høstsejd. Ur ett par av rapporterna (s. 154, 133) utläser Hansson att »kravet att veta och förstå» varit ett väsentligt hinder för tillägnelsen (»den främsta anledningen»). Han måste rimligen därmed avse en medveten inställning, en åsikt att dikt bör vara begriplig. Men hur vet han att denna åsikt varit mer än en rationalisering för omedvetna och avgörande faktorer? På liknande sätt hävdas, att formelementen varit av grundläggande betydelse för dik-

¹ E. Vivas, *The objective basis of criticism*, i: *Creation and discovery*, New York 1955, s. 205. — En av de många böcker Gunnar Hansson anför i noterna. Hans kändedom om den anglosachsiska litteraturen på i avhandlingen berörda områden imponerar.

tens verkan i flera fall (s. 161 f.). Jag bestrider självfallet inte att så kan förhålla sig, men jag menar att läsarnas egna uttalanden är mycket opålitliga — detta särskilt som ord som rytm, klang etc. tillhör de få estetiska termer vanliga människor förfogar över. Det som betytt mest för upplevelsens styrka kan ha varit sådana faktorer som man ej förmått peka ut. Materialet säger mycket om hur människor skildrar sina estetiska upplevelser, men betydligt mindre om upplevelserna själva. Här ligger väl överhuvud den största svårigheten för undersökningar av den här typen.

Medvetandet om denna väldiga osäkerhet borde också ha gjort författaren mindre sträng i sina domar över tidigare estetiker som inte frågat efter »psykologiska realiteter» (s. 39). Dimmiga eller obestyrkta teorier har ju inte hindrat sådana estetiker att presentera träffande och väsentliga iakttagelser, det vet vi alla. Det finns överhuvud inget skäl att inte detta skall kunna erkännas — allraminst av en forskare som visserligen är noga att grunda sin teoribygnad på psykologiskt säker mark, men som ändå i stor utsträckning måste hämta sina tankemodeller från litteraturestetiken (s. 16) när det kommer till den konkreta tillämpningen. Man kan reta sig på denna negativism, men man bör inte glömma att den är uttryck för en positiv strävan. Det synes uppenbart att det forskningsfält där Gunnar Hansson arbetar och där man söker föra den estetiska upplevelsen in under den empiriska psykologins räckhåll, är ett av litteraturvetenskapens mest betydelsefulla.

Sven Linnér.